

१२ मेधातिथिः काण्वः। अग्निः, ६ प्रथमपादस्य (निर्मथ्याहवनीयौ) अग्नी। गायत्री।

अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्॥ १ ॥०१२ ॥०१

अस्य- एतस्य। यज्ञस्य- देवपूजायाः सङ्गतिकरणस्य दानस्य वा। सुक्रतुम्- आधारभूतं सर्वभूतहितरतिभूतसङ्कल्पम्। होतारम्- देवानां द्योतनशक्तीनामाह्वतारम्। विश्ववेदसम्- सर्वज्ञम्। अग्निम्। दूतम्- अस्मच्चित्तान्तर्गतचिदाकाशस्थद्योतनशक्तीनामाह्वानार्थमाविष्कारार्थं दूतभूतमाचार्यम्। आचार्यो हि अस्मच्चित्तान्तर्गतचिदाकाशस्थद्योतनशक्तीनां ख्यापयिता। वृणीमहे- वरयामः ॥१॥

अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विशपतिम्। हव्यवाहं पुरुप्रियम्॥ १ ॥०१२ ॥०२

विशपतिम्- जननां पालकम्। हव्यवाहम्- हविषां वाहकम्। वेदिस्थाग्न्याराधनाय यद्वस्तु अग्नौ समप्यते तद्धविः। एतदाधिभौतिकम्। हृदयान्तर्गतसर्वभूतहितरतिभूतसङ्कल्पमनुसृत्य यत्कर्म क्रियते तदेव अन्तरग्नौ हविः। पुरुप्रियम्- बहुप्रियम्। अग्निम्- आधिभौतिकं दुरोणस्थम्। अग्निम्- आध्यात्मिकं सर्वभूतहितरतिसङ्कल्पभूतम्। हवीमभिः- आह्वानमन्त्रैः। सदा- सततम्। हवन्त- आह्वयन्ति ॥२॥

अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृत्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः॥ १ ॥०१२ ॥०३

वृत्तबर्हिषे- वृत्तं वर्तितं बर्हिः यस्य सः वृत्तबर्हिः। तस्मै वृत्तबर्हिषे। वृतु वर्तने। आस्तृतासनाय। स्थिरसुखभूमिकायेत्यर्थः। अधिदैवते तु बर्हिराकाशः। बर्हिःशब्दोऽन्तरिक्षनामसु पठितः। आस्तृतहृदयाकाशायेत्यर्थः। अग्ने। जज्ञानः- हृदये वेद्यां वा प्रादुर्भूतः। देवान्- द्योतनशक्तीः। इह-

अत्र । आ वह- प्रापय । नः- अस्माकम् । ईडयः- स्तुत्यः । होता- द्योतनशक्तीनामाह्वाता ।
असि ॥३॥

ताँ उ॒शतो वि बो॒धय॒ यद॒ग्ने यासि॑ दू॒त्यम् । दे॒वैरा सं॒त्सि ब॒र्हिषि॑ ॥ १ ॥०१२ ॥०४

यत्- यस्मात् कारणात् । अग्ने । त्वम् । दूत्यम्- द्योतनशक्तीः अन्तर्मनसो विबोधार्थं दौत्यम् ।
यासि- गच्छसि । तस्मात् कारणात् । तान्- देवान् द्योतनशक्तीः । उशतः- अस्मान् कामयमानाः ।
वश कान्तौ । वि- विशेषेण । बोधय । देवैः- द्योतनशक्तिभिः । आ- आगच्छ । बर्हिषि- दर्भविशेषे ।
हृदयाकाशे वा । बर्हिरित्याकाशः । अन्तरिक्षनामसु पठितत्वात् । सत्सि- उपविश ॥४॥

घृ॒ताह॒वन दी॒दिव॒ प्रति॑ ष्म॒ रिष॑तो द॒ह । अ॒ग्ने त्वं र॑क्ष॒स्विनः॑ ॥ १ ॥०१२ ॥०५

घृताहवन- ज्योतिर्वाहक । दीदिवः- द्योतक । अग्ने । त्वम् । रक्षस्विनः- स्वार्थैकबुद्धिनिष्ठाः ।
यस्माद्वयं रक्षितव्याः तद्रक्ष इति यास्कः । रिषतः- हिंसाशक्तीः । रिश हिंसायाम् । प्रति-
अस्मत्प्रतिकूलभूताः । दह स्म- सर्वथा भस्मीकुरु ॥५॥

अ॒ग्निना॒ग्निः समि॑ध्यते क॒विर्गृ॒हप॑तिर्यु॒वा । ह॒व्यवा॒जुह्वा॑स्यः ॥ १ ॥०१२ ॥०६

अग्निना- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पाग्निना । अग्निः- वेदिस्थाग्निः । समिध्यते- सम्यक् दीप्यते । या
ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेष्यारोहात्मानं अच्छा वसूनि कुर्वन् । अस्मे नर्या पुरुणि । यज्ञो भूत्वा
यज्ञमासीद् स्वां योनिम् । जातवेदो भुव आजायमानः सक्षय एहि ॥ इति श्रुतेः । कविः-
इन्द्रियातीतद्रष्टा । गृहपतिः- अस्मत्कुटुम्बनाथः । युवा । हव्यवाट्- बहिर्यज्ञे हविषो वोढा । अन्तर्यज्ञे
सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पाग्नये समर्पितकर्मणां भावनानां वा वोढा । जुह्वास्यः- हूयते अनयेति
जुहर्मन्त्रो हृदयभावना वा । जुहूरेव यस्य आस्यं जुह्वास्यः समिध्यते ॥६॥

कविमग्निमुप स्तुहि सत्यधर्माणमध्वरे। देवममीवचातनम्॥ १ ॥०१२ ॥०७

कविम्- क्रान्तदर्शिनम्। सत्यधर्माणम्- यस्य धर्मः सत्यः स सत्यधर्मा। तं सत्यधर्माणम्। देवम्- द्योतकम्। अमीवचातनम्- हिंसाघातकम्। अग्निम्। अध्वरे- अहिंसाभूतकर्मणि। नजः विरोधार्थत्वात् सर्वभूतहिताख्यकर्मणि। उप- उपेत्य। स्तुहि- स्तोत्रं कुरु॥७॥

यस्त्वामग्ने हविष्पतिर्दूतं देव सपर्यति। तस्य स्म प्राविता भव॥ १ ॥०१२ ॥०८

अग्ने। देव। यः। त्वाम्। हविष्पतिः- हविषां पालकः। सपर्यति- परिचरति। तस्य। प्राविता- प्रकर्षेण रक्षकः। भव स्म- अवश्यं भव॥८॥

यो अग्निं देववीतये हविष्माँ आविवासति। तस्मै पावक मृळय॥ १ ॥०१२ ॥०९

यः। हविष्मान्- हविर्युक्तः। वेदिस्थाग्निसमर्पणाय वस्तुसंपन्न इत्याधिभौतिके। सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पसमर्पणाय कर्मभिर्भावनाभिः संपन्न इत्याध्यात्मिके। देववीतये- द्योतनशक्तीनां अन्तर्हृदयस्थानां भोगाय। तद्भोगेनैव ताः शक्तयः पुष्टा भवेयुः। आविवासति- परिचरति। पावक- शोधक। तस्मै- तम्। मृळय- आनन्दय॥९॥

स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ इहा वह। उप यज्ञं हविश्च नः॥ १ ॥०१२ ॥१०

सः- तादृशस्त्वम्। नः- अस्माकम्। पावक- शोधक। दीदिवः- दीप्यमान। अग्ने। देवान्- द्योतनशक्तीः। इह- अत्र। नः- अस्माकम्। यज्ञम्- सङ्गतिकरणं देवपूजां दानम्। हविश्च- बहिर्यज्ञे समर्पितव्यवस्तु अन्तर्यज्ञे समर्पितव्यकर्माणि भावना वा। आवह- प्रापय॥१०॥

स न स्तवान् आ भर गायत्रेण नवीयसा। रयिं वीरवतीमिषम्॥ १ ॥०१२ ॥११

सः- तादृशस्त्वम् । नः- अस्मभ्यम् । स्तवानः- स्तूयमानः । नवीयसा- स्तुतिसंपन्नेन । णु स्तुतौ ।
नूयते इति नवम् । सदा अभिनवेन वा । सदा अयातयामेन । अगतरसेनेति भावः । गायत्रेण-
गायकत्रात्रा मन्त्रेण । रयिम्- संपद्भूताम् । वीरवतीम्- वीर्यवर्धिनीम् । इषम्- कामनाम् । आ
भर ॥११॥

अग्ने शुक्रेण शोचिषा विश्वाभिर्देवहूतिभिः । इमं स्तोमं जुषस्व नः ॥ १ ॥०१२॥१२

अग्ने । शुक्रेण- ज्योतिर्मयेण । शोचिषा- पूतीभावेन । शुचिर् पूतीभावे । विश्वाभिः- सर्वैः ।
देवहूतिभिः- द्योतनाह्वानैः । इमम्- इदम् । नः- अस्माकम् । स्तवम्- स्तोत्रम् । जुषस्व-
सेवस्व ॥१२॥

Dr. Ranganatha